

előtt sem hirdák azt egészen a gazdák, mivelhogy az uradalmi tiszték tőlök elvették. E sérelmet később sem felejtette a lakosság s követelte, hogy Ujvárossal és Sámsonnal együtt egészen bocsássák át Ráróst az ő használatába. A helytartóság ilyen értelemben rendeleteket is adott ki.¹ Mindamellet az úrbéri összeírások a pusztának csak $\frac{2}{3}$ -adát ismerték el a város használatába tartozónak,² sőt az 1813-iki már azt mondja, hogy annak csak $\frac{2}{3}$ -da tartozik a csongrádi uradalomhoz. Idővel az uradalom megkísérelte a város itteni birtokát a jobbágyi ülésföldek közé sorozni, mely esetben az után a földesur részére a szokott szolgáltatásokat kellett volna teljesíteni. A város azonban a megyéhez fordult s kérte, hogy mivel a gazdaságot már az urbáriom behozatala előtt is szabadon, vagyis tehermentesen, birta, hárítsa el a városról a fenyegető károsodást, a mi meg is történt: de a Károlyiak viszont némsok idő múlva több határrészekkel együtt a pusztának felét is kivették a lakosság használatából s az uraság birtokához kapcsolták.³

Sámson.

E falut a korszak elején a Jaksics család birta, közelebbről pedig Jaksics Márk, kinek János király megengedte, hogy nagylaki uradalmát, melyhez határunkból Csomorkány és Sámson is tartoztak, habár a királyi adományozás csupán fiágra szólott, mivelhogy ő érlette neje, Polyxena, hogy fogságából kiváltsa, 3 ezer arany forintot fizetett s azonkívül birtokának megoltalmazása végett a maga arany és ezüst drágaságait (melyek tízezer arany forintnál is többet értek) áruba bocsátotta, — a maga halála esetére zálogképen, említett nejére s leányaira, Zováánára, Erzsébetre, Máriára és Milicára irassa rá; minélfogva nagybátyja fiai, csak ezek halála s a fentebbi összegek meglerítése után tarthassanak jogot az uradalomhoz, addig pedig a nevezett női birtokosokat védelmezni tartozzanak. Az ügy azonban nem nyert sima elintézt, nemcsak azért, mert a csanádi káptalannak Sámsonhoz és Igáshoz

¹ Vár. ltr, Rvi. 2 a. cs, 2 sz.

² L. az 1789 és 1802-ki összeírásokat.

³ A legelőelkülön. egyezség jkve 1838-ból.

való joga a Jaksicsok ellenében megállapított, ¹ hanem azért sem, mert annak ügyeit maga Márk is bonyolította, az érdekllett fiú örökösök pedig egyenesen ellene szegültek az intézkedéseknek. Márk ugyanis néhány év múlva a hagyományosok közé nővérét, Ilonát, s a már említett lányokon kívül Potenciánát és Annát is befogadta s mindezeket nemcsak n.laki uradalmának, hanem sok más egyéb, másutt fekvő javainak is örököséivé rendelte, sőt erre János király jóváhagyását is |1535. dec. 21. megnyerte, minek következtében a csanádi káptalan pár hónap múlva mindezekre meg is tartotta helyszínén a beigtatást. Sámsonra és Tótkutasra febr. 8-án került a sor s mindekkorig ellenmondás nem merült fel. De még 16 napon belül a három Jaksics testvér, t. i. Deméter, Miklós és János megjelentek a káptalan előtt és a beigtatás ellen óvást emeltek, miért is az ügyfeleket a királyi kuria elé, 32 napon belül megjelenésre utasították, a szerint, a mint ezt fentebb, Csomorkány alatt, is láttuk, melynek történetében a falu a Jaksicsok uraságát tekintve osztozott.

Jaksics Márk halála a bonyodalmak egész sora előtt nyitott utat. Jaksics Péter ugyanis a falut Csomorkánnyal és Tótkutassal együtt magának foglalta el, míg a leánygyed fejében Herczeg Mátyásné, ki szintén Jaksics leány, — a meghalt nővére — volt, követelte magának a falut és még 3 községet, melyeket egyébiránt Petrovics ez évben Temesvár tartozékainak nyilvánított, voltaképen pedig Mágocsi |1539. Gáspár gyulai kapitány foglalt el magának.²

Temesvár eleste után Sámson is török |1552. kézbe és pusztaságra jutott s ezért a következő évi országos adó-összeírás, ugyszintén a defterek is már említést sem tesznek róla. De minthogy az üres határ is adott valami hasznot, Mágocsi Gáspár továbbra is birtokában tartotta mindaddig, míg Artándi Kelemen, Jaksics Márk egyik veje, Ferdinánd király előtt panaszt nem tett a birtok elfoglalása felől; midőn is az uralkodó a falut Artándinak rendelte visszaadni. A Jaksicsok családi osztályánál Jaksics Erzsé- |1566.

¹ Szepesi káptalan Itrából regészta, Hmvásárhely Itrában, Rvi. L. 2 sz.

² Reisner, Szeged tört. II. 35—9.

bet özv. Dóczy Miklósné kapta a helységet,¹ |1560. melyet elszéledt lakói időközben ismét megültek,² de a következő évi Ferdinánd-féle adóösszeíráson nem jelentek meg, hihetően, mert urnőjük János Zsigmond pártján volt s mert elégnek tartották a tényleges hatalomnak, a töröknek, való adózást. Erzsébet asszony hűtlenségének azonban az a következése lett, hogy őt a király itteni javaitól megfosztotta, mikor is az özvegy, minthogy a vidék teljesen a magyar király gyulai portyázóinak volt kiszolgáltatva, szakított a Jaksicsok családi politikájával s a királynak hódolt meg, mikor aztán Miksa a faluról s egyéb Jaksics- és Dóczy-javakról, az özvegy és gyermekei, Dóczy Ilona, Gergely és Kelemen, részére ujadománylevelet állíttatott ki,³ habár |1563. máj. 6. akkor még nem is volt magyar király s habár Ferdinánd Sámson t és Férgedet csak pár évvel ezelőtt ajándékozta el Pakó Lászlónak.⁴

Az 1596-diki tatár pusztításnak Sámson is áldozatul esett, mitől fogva a határt lakói elhagyták s annak használatát a szomszéd Vásárhely és Makó gazdáinak engedték át, mely utóbbi város Sámsonnal és Férgeddel együtt közös földesuraságnak, Makó Miklósnak és Lászlónak s ennek ivadékaiknak szolgált. Csak mintegy fél század mulva találkozzunk ismét a pusztá |1647. nevével, mikor ahhoz a csanádi püspök formált jogot, melynél azonban törvényesebb volt a Szöllősi Ferencz és Borbély Ferencz követelésök, kik a Jaksics-Dóczy leszármazás révén emeltek szót sok más javak közt e birtok érdekében is Wesselényi Ferencz nádor előtt, ki ennek következtében Sámson, Rárós, Tótkutas stb. helyek tárgyában a folyamodókat oltalomlevéllel is ellátta. Néhány évtizeddel később a pusztát, |1663. valamint Fecskést, Mágocsot stb. a Semsey Péter kezén találjuk, ki azt öccsének, Zsigmondnak, zálogosította el, ennek özvegye Nagy- |1691. mihályi Pongrácz Mária pedig második férjét, Szalai Barkóci Ferenczet, hatalmazta fel, hogy

¹ Borovszky, Csan. vm. tört. II. 526.

² L. az 1561-ki adóösszeírást.

³ Az adomány levél (XVIII. századi másolat) a gr. Károlyi nemzetség pesti Itrában, 37 fiók, 5 sz.

⁴ Bécsi lib. regius III. 693.

itteni és fecskési részbirtokait eládhassa.¹ A tulaj- 1695. donjog ilyen zavaros állapotában újra jelentkeztek a csanádi püspökök a török kiűzetése után Sámsonra vonatkozó követelésökkel, melynek, minthogy Kollonics, a mindenható bíbornok, is támogatta, az újszerzeményi bizottság Szegeden tartott ülésében helyet adott, a mennyiben a dézma szedést Sámsonról és egész környékéről a püspököknek megengedte. Ettől fogva aztán a sámsoni pusztát tized haszonbérét 1702. fele részben a vásárhelyiek, fele részben a makóiak a főpapnak fizették.² Az 1720. megyei összeírás szerint is csak fele részben birták gazdáink a pusztát, melyről egyébként a Schlicknek és Károlynak javára szóló adománylevelek névszerint nem emlékeznek, csak az 1722. aug. 11-ki átadáskor, mely e két földesúr közt történt, nevezik meg a vásárhelyiek által használt puszták közt Sámsonnak felét. Ennyire történt Károlyi beigtatása is, ki a pusztát a határ löbbi részeivel együtt a város lakosságának használatában hagyta meg. Csakhamar azonban megváltoztatta határozatát s annak felét is makaiaknak engedte át. E közösség állott fenn a makaiakkal a püspök részére nézve is egészen az urbáriom behozataláig. Gazdáink szabadon használták a magok részét, melyet a koronként megújított taksaszerződések ép úgy a város határához tartozónak állítanak, mint a löbbi pusztákat. A püspökökkel és a makaiakkal azonban kikerülhetetlenek voltak a határfeletti villongások, melyek elintézését Csomorkány alatt ismertettük, s később is újra felelevenedtek azok, úgyhogy a felső bíróságnak ismételt ízben hivatalosan kellett a mesgyéket megállapítania.³

Még több baja volt a lakosságnak az uraság által ide telepített kertészekkel, kiknek tolvajságait és egyéb kihágásait a város többször felpanaszolta a tiszteknek és földesuraknak. Végre Károlyi Antal megparancsoltá inspektorának, hogy a kertészeket a városban való lakásra szorítsa: különben a tisztek azt is megállapították, 1761. hogy az itteni szállásokon jobbára csak »sátrak« voltak s hogy

¹ A felhatalmazó levél Leleszen, Orsz. ltr. Elench. 1600—1699. P. 260. (Sub no. 16, 1695).

² Borovszky, Csan. vm. tört. I. 261—2.

³ A bírósági kiküldött, Marcibányi Lőrinc kuriai bíró, jegyzőkönyvi jelentése ez ügyben: Orsz. ltr. Inquisitiones per juratos notarios tab. regiae, fasc. 17. no. 3310. 1510.

a Hézső-gazdaság barmai miatt esett a károsodás, mivel azokat a régi Olasz-kutról az oda tett dinnye-földekkel és a kertészekkel eddigi járásukból kiszorították és a sámsoni szállások melletti Göbolykutra utalták. A panasznak azonban mégis az az eredménye lett, hogy a nevezett barmokat a régi járásra utasították, a dinnye-földek számtását eltiltották, a Szárazéren tul eső legelőt és a heverő földeket pedig a vásárhelyi gazdáknak kiosztották.¹ A puszta nagyobb részének hasznáta tehát a lakosság számára ismét biztosított, a megmaradt $\frac{1}{4}$ részt pedig az uraság Sváb Kristóf jószágigazgatónak adta bérbe, ki azonban újra dohány kertészeket telepített a helyre s ekkép a falut ismét megalapította.

Az uraság azonban rajta volt, hogy a határt egészen a maga számára foglalja le. Már a királyi urbárium összeírásába is azt tette bele, hogy azt $\frac{3}{4}$ -ben ő |1771. okt. 31. használja. A lakosság, melynek kezéből Újvárost, Férget, Ráróst és Földvárt is kivették, e miatt panaszal ment a helytart tanács elé, mely, a mint láttuk, az elvett területek visszaadását rendelte el. |1776-8.

Sváb Kristóf a bérleten tett mindennemű beruházásra nézve végrendeletében örökösének az uraságot tette, mely intézkedését azonban a rokonok per- |1783-4. rel támadták meg.² Az uradalom e közben maga is rendezett be gazdaságot Sámsonban, úgyhogy nemsokára egy 27 öles hosszú és 4 láb széles udvarház és más gazdasági épületek, ezek közt juhszinek, juhászok laka, béresház, istállók és nagyobb gyümölcsös kert épületekkel, — az éren tul szőlőtelep, szárazmalom, molnárház és az ugynevezett Nagyhajlasi korcsma épület (10 öles) állottak fenn s 55 kertész-bérlő művelte a földeket,³ kiknek száma idővel mindinkább szaporodott, úgyhogy a vármegyei adót is kirótták rájuk.⁴ Egyébiránt az uraság- a lakosság- nak a puszta és különösen a jó legelő kedvéért igen |1789. kedves Nagyhajlasi, (hol a városnak külön gazdasága; épülete, jószága s kiszakított pusztája volt) iránti ragaszkodását méltányolván — a pusztarészt továbbra is meghagyta annak használatában, de kikötötte, hogy azt évről-évre kérje, a szénatermés tizedét pedig neki megadja,

¹ Urad. tiszti javaslat 1761. jul.-ból a gr. Károlyi nemz. bpesti ltrában 515. ll.

² Az ügyiratok a gr. Károlyi nemz. ltrában.

³ A leírás u. o.

⁴ Városi adószedői jkv. A. 2—4.

melyet azonban a város kértére legtöbbször el is engedett. Nemsokára a terület állagában esett változás, a mennyiben az uradalom a sámsoni puszta kikerítése céljából annak a komlósi nagy szőlők alá, ép a határhoz: eső részét (13³/₈ telek) elcserélte a makói határ és a kertészek felé nyuló, ugyan akkora mennyiségű földdel, miáltal a város ménesjárása is bővült, az uradalmi gazdálkodás könnyebbsége is előmozdított. A század elején a Nagyhajlás (322 hold) egy részét a kaszáló javítása céljából szántás alá, feles haszonbérbe adták ki a vásárhelyieknek, mely puszta egyébként akkor már az orosz-1818. házi tisztség keze alatt állott,¹ bár egyébként ³/₄ részben Vásárhely határához tartozott² s ezzel együtt Csongrád-megyéhez számíttatott. Kiterjedése ekkor 5040 hold volt, melyet az uraság saját majorságaképen külön ispán alatt kezeltetett s rajta ez időhöz képest kifejlett gazdálkodást üzött. Volt abban — az épületeken s jószágállományon (nyomtatásra használt és bitang ménes, mely együtt járt a vásárhelyi gazdák pusztai legelőjén, egy selymes és egy közönséges juhnyáj, összesen 2504 db.) kívül méhészet, gyümölcsöskert, 11 hold, fűzesek, új ültetésű erdő, 2175 hold, 131 haszonbéres kertész kezén dohányföld 788¹/₂ hold (a dohányföld bére holdanként 2 frt és 5 font dohány,) őszi vetés 222, tavaszi 501, kaszáló 2139 hold.³

A lakosság egyházi tekintetben is Vásárhelyhez tartozott s lelki szükségüket eleintén sokáig ennek papjai látták el. Az uradalom ide is katolikus kertészeket vitétt, kiknek számára Károlyi György eleintén 1825. káplánságot és kápolnát állított. Ez utóbbit pár év múlva megnagyobbította,⁴ a káplánságot azonban csak 35 év múlva fejlesztette rendes lelkészséggé. A reformátusok, kik csaknem mindnyájan Vásárhelyről szivárgottak oda, az egyházalapítás és fentartás tekintetében a földesurtól támogatásban nem részesültek, mindazonáltal habár, számra jóval kevesebben voltak, mivel a teherviselést s önkormányzatot megszokták, jóval előbb t. i. 1812-ben: egyházzá alakultak, de külön lelkészt, Komáromy József személyében, csak 1819-ben vihettek maguknak. Egyszerű vályog templomuk egész 1870-ig szolgált, mikor azt kőből

¹ V. ltr. Rvi. A. 3. sorsz. 14. sz.

² Urb. összeírás. 1808.

³ L. az 1808. és 1814-ki uradalmi leírásokat a gr. Károlyiak bpesti ltrában.

⁴ Karácsonyi, Békés várm. tört. II. 276.

ujra építették. Szilárd építésű és különálló iskolát azonban csak 1884-ben alapítottak, korábban a tanító lakása szolgálván e célra. Egyébként a falut az uraság mindjárt a forradalom után külön polgári adó községgé tette, mikortájon azt Csongrád-megyéből is kiszakították s Békéshez csatolták.

Solt.

A XVI. század első feléről a falu történetét és birtokjogát Körtvélyes alatt adtuk elő, melyvel együttesen a Zeleméry-család birta mindaddig, míg nem a század közepén dúló nagy török-tatár pusztításnak áldozatul nem esett. Ekkortájon a birtokos családnak is magva szakadt s a határt, mint gazdátlan jószágot, a szomszéd vásárhelyiek vették használatba. Ezután sokáig nincs róla semmi irás, csupán a XVII. század második évtizedének végén van egy csonka és homályos feljegyzés, mely 1619. szerint Zádori András váci kapitány részére bizonyítványt adtak Vecheth és Sootbéli birtokok tárgyában:¹ ámbár valószínű, hogy ez is inkább a pest-megyei Solt-ra utalt.

Sokkal nagyobb bizonyossággal vallhatjuk a hely birtokosának a Mocsári családot s ennek tagjait, nev. Győrfi Jánost, kinek anyja Mocsári Ilona volt. Győrfi ugyanis annak s több más e tájon és másutt fekvő területnek t. i. Körtvélyes, Mágocs, Kétlebec, Veresegyház, Bárc, Leng, egyidő óta birtokában volt, további tulajdoni jogát is követelte magának az egri káptalan előtt s ezek elfoglalása ellen formaszerű óvást emelt.² Néhány évvel később Mocsári 1631. Erzsébet, Ilosvai István özvegye, nyilvánította ki a nevezett birtokokhoz való jogait a leleszi konvent előtt és Soltnak, Körtvélyesnek bárki által való eladományozása, elidegenítése ellen személyesen óvást emelt.³ Mindezek ellenére, mivel a vármegyei kapcsolatnál fogva a bor-

¹ Jászai convent ltra. fasc. 1. nov. 3.

² Az egri kápt. biz.-a az óvás tárgyában 1631 dec. 7-ről a gr. Károlyi nemzetség bpesti ltrában, 35. fiók, 4. sz.

³ A convent bizonyítványa az óvás tárgyában 1636. jun. 28-ról, Leleszi conv. orsz. ltra, Elench. 1600—1700, 75 Proth. 197, S.